

УДК 140.8+141+314.156.316.347+17.022.1
DOI <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2024.4.11>

Козленко Павло Юхимович
кандидат філософських наук,
голова правління
Громадської організації «Одеський центр дослідження Голокосту»
вул. Садова, 10, Одеса, Україна
orcid.org/0009-0000-4660-852X

КУЛЬТУРНО-ЦИВІЛІЗАЦІЙНИЙ СПРОТИВ ГЕНОЦИДУ: СУЧАСНЕ СУСПІЛЬСТВО У ПЛОЩИНІ КАТЕГОРИЧНОГО ІМПЕРАТИВУ МОРАЛІ

Актуальність дослідження. Геноцид являє собою найтяжчий злочин, який відомий сучасному людству. Його засудження є обов'язком кожного цивілізованого народу, визнання – обов'язком кожної демократичної держави, а попередження – пріоритетом міжнародного співтовариства.

Будь-яка спроба, за своєю суттю спрямована на попередження злочину геноциду, будь вона зроблена на міжнародному рівні, або організована на локальному рівні з метою ознайомлення широких мас з тими наслідками, які може мати геноцидальна політика як для групи-жертви, так і для організаторів розглянутого злочину, або ж оформлена у вигляді окремого наукового дослідження має велике значення і несе в собі потенціал, необхідний для усвідомлення цінності кожної окремої культури, цивілізації, соціальної групи, соціуму для загальносвітової спадщини, так само як цінності кожної окремої людини для загальнолюдського розвитку.

Найефективніше запобігання злочину геноциду можливе за допомогою соціалізації, яка буде зорієнтована на категоричний імператив моралі як основну екзистенційну цінність сучасного суспільства.

Метою роботи є вивченні культурно-цивілізаційних аспектів опору та попередження геноцидів у сучасному суспільстві. **Об'єктом дослідження** виступає сучасне суспільство і його культурно-цивілізаційні складові. **Предметом дослідження** є концептуальні аспекти поняття «культурно-цивілізаційний геноцид», питання порушення моральних підстав існування сучасного суспільства.

Теоретико-методологічні основи дослідження включає закони і категорії діалектики; системний та історичний підходи як основи дослідження означеної проблеми; методи аналізу, синтезу, індукції, дедукції, сходження від абстрактного до конкретного.

Результати дослідження. Геноцид – це складне явище, що історично змінюється та супроводжує людство протягом всієї його історії, що виявляється в різних формах, які мають найрізноманітніші просторово-часові характеристики і закріплене як самостійний злочин нещодавно. Зазіхаючи на безпеку різних національних, етнічних, расових, релігійних, соціальних, культурних, цивілізаційних груп і, таким чином, на безпеку всього людства, геноцид становить, мабуть, найбільшу суспільну небезпеку серед усіх заборонених кримінальним законом діянь. У зв'язку з цим, проблема вивчення і вдосконалення норми про будь-яку, в тому числі і кримінальну відповідальність за геноцид є особливо важливим завданням, вирішення якої виступає важливою передумовою безпечного існування як окремих груп, так і в цілому всього людства.

При цьому особливо значущим уявляється культурно-цивілізаційний опір геноциду і попередження геноцидальних практик, засновані на категоричному імперативі моралі.

Ключові слова: геноцид, культура, цивілізація, культурно-цивілізаційний спротив, культурно-цивілізаційний геноцид, мораль, суспільство, соціалізація, цінності, відповідальність.

Вступ. Геноцидальна політика являє собою використання комплексу навмисно жорстоких актів, спрямованих на ліквідацію певної людської групи, на основі відмови в повазі прав представників даної групи на гідний життєвий рівень і, в кінцевому рахунку, на життя. У той час як підтримка в державі благополучного рівня для розвитку і вільного і повноцінного участі кожної людини в житті свого суспільства, сприяння повазі всіх категорій його прав може служити

індикатором того, що держава, як і його суспільство, не пронизана геноцидальними настроями.

Міжнародне право передбачає необхідність визнання універсальності всіх категорій прав людини. З часів усвідомлення людством необхідності припинення злочинів проти миру і людяності шляхом закріплення на світовому рівні принципів і норм дотримання законів гуманності, принципу недискримінації та заохочення рівності прав і свобод усіх без винятку людей, недооцінювався потенціал таких прав людини як культурні. При цьому нехтування культурних прав певної групи в суспільстві може служити одним з перших підказок того, що члени цієї групи стають мішенню геноцидальної політики. Для складання повної картини як неповага культурних прав може стати етапом предгеноциду і основою концепції культурного геноциду, розглянемо змістовні особливості культурних прав і свобод людини в історичному контексті їх розробки. Таким же чином можемо сказати, що увага стосовно культурних прав людини може бути так званою «подушкою безпеки», тобто запобігати проявам геноциду у зародку.

Існує ряд міжнародно-правових актів з прав людини, які закріплюють в тому числі і культурні права, однак, офіційного конвенційного визначення культурних прав немає (як немає і офіційних визначень «цивільних», «політичних», «економічних» і «соціальних» прав). Визначити культурні права можна через розуміння «прав в області культури», розвитку і поліпшення наявних робочих визначень. Такі робочі визначення можна знайти, зокрема, у преамбулі до Загальної декларації про культурне різноманіття (Париж, 2 листопада 2001 р.) та зауваженні 63 загального порядку № 21 (2009) з права на участь у культурному житті, прийнятому Комітетом ООН з економічних, соціальних і культурних прав [1].

Але у сьогоденні розуміння геноциду не може бути всеохоплюючим без цивілізаційної точки зору. Введення в науковий обіг поняття «цивілізація» змусило, переглянути багатомірне поле уявлень, що існували раніше, про соціокультурної ідентичності, класифікувати різні культури і способи життя людей, уточнити багато категорій, маючи на увазі глобальний світогляд як точку відліку.

Поєднуючи поняття «культури» і «цивілізації» ми хочемо зазначити важливість культурно-цивілізаційного розуміння геноциду та культурно-цивілізаційного спротиву геноциду як основи існування морального суспільства.

Мета дослідження полягає у вивченні культурно-цивілізаційних аспектів опору та попередження геноцидів у сучасному суспільстві.

Цією метою зумовлюється постановка і рішення наступних **завдань**:

1. Проаналізувати основоположні елементи геноциду як феномену, явища і злочину проти людяності і людства.
2. Розглянути питання створення універсальної системи захисту прав і свобод людини, ґрунтуючись на введенні моральної складової відповідальності за геноцид.
3. Розкрити змістовні особливості культурно-цивілізаційних прав і свобод людини в історичному контексті їх розробки та визначення механізмів їх захисту.
4. Показати необхідність захисту культурно-цивілізаційних прав людини (індивідуальних і колективних) як основи існування сучасного демократичного суспільства.

Таким чином, **об'єктом дослідження** виступає сучасне суспільство і його культурно-цивілізаційні складові.

Предметом дослідження є концептуальні аспекти поняття «культурно-цивілізаційний геноцид», питання порушення моральних підстав існування сучасного суспільства.

Теоретико-методологічні основи дослідження. Серед представників зарубіжної наукової спільноти в дослідженні геноцидології слід підкреслити внесок В. Шабаса (Schabas W. A.), А. Джонса (Jones A.), Дж. Бахмана (Bachman J. S.), І. Бауера (Bauer Y.), І. Чарні (Cherny I. W.), Б. Харф (Harff B.), роботи яких охоплюють такі теми, як історія розробки Конвенції про геноцид і системи попередження даного злочину. Серед дослідників, які приділили увагу концепції культурного геноциду відрізняються Д. Фріз (Freeze B. Д.), яка займається дослідженням архівних документів Р. Лемкіна, Д. Нерсісян (Nersisyan B.), Д. Мозес (Moses D.). Проблемі культурно-цивілізаційного геноциду, на жаль, увага не приділялася. Серед українських вчених

варіантами даної проблематики займаються Євген Борінштейн, Валентина Борисенко, Володимир Василенко, Семен Глузман, Андрій Козицький та інші. Також треба зазначити значний вклад у дослідження проблеми Національної асоціації дослідників Голодомору-геноциду українців.

Методологія і методика дослідження включає закони і категорії діалектики; системний та історичний підходи як основи дослідження означеної проблеми; методи аналізу, синтезу, індукції, дедукції, сходження від абстрактного до конкретного.

Результати дослідження. Юридичне визначення геноциду не вказує точний спосіб здійснення геноциду, лише констатує, що це руйнування з наміром знищити расову, релігійну, етнічну чи національну групу.

По суті, культурний геноцид, з чого і почалося вивчення самого поняття, передбачає викорінювання і знищення культурних артефактів, наприклад, книг, творів мистецтва і споруд, а також придушення культурних заходів, які не відповідають уявленням руйнівника про те, що доречно. Культурний геноцид має на увазі видалення свідчень людей з певної місцевості чи історії; в рамках зусиль, спрямованих на впровадження дослідниками, використовується термін «Нульовий рік», в якому минуле та пов'язана з ним культура видаляються, а історія «скидається».

Поняття «культурний геноцид» було визнано ще в 1944 році, коли юрист Рафаель Лемкін виділили культурну складову геноциду. Сам термін з'явився пізніше [2].

Картина геноциду в сучасному суспільстві буде неповною, коли ми не зазначимо соціальний геноцид. З нашої точки зору, Соціальний геноцид по своїй сутності є створенням нестерпних умов для життя соціально незахищених верств населення, щоб вони виявилися настільки поглинені повсякденною турботою про виживання, що виявилися нездатні відстоювати свої права не тільки через демократичні інститути, але й взагалі. Саме це сьогодні відбувається в Росії чи в північній Кореї, коли значна кількість населення проживає (це зроблено штучно!) за межею бідності й уявляє собою скупчення рабів. Підкреслимо, що прицільний, соціально і територіально виборчий геноцид населення залишається практично непомітним для суспільства в цілому. Цей метод дозволяє паразитам швидко, дешево і майже безпечно ліквідувати «зайвих» людей.

Коли ми поєднаємо соціальний та культурний геноциди в соціокультурний геноцид, то отримаємо більш точну картину злочину.

Міжнародне співтовариство все більше усвідомлює той факт, що забезпечення культурних прав носить соціально-ціннісний характер, і як зазначено в статті II Конвенції про охорону і заохочення різноманітності форм культурного самовираження ЮНЕСКО 2005 р., вони є «засобами підтримки миру, викорінювання злиднів і зміцнення соціальної згуртованості, одним з найважливіших вимог забезпечення сталого розвитку в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь, а також взаємної поваги і розуміння між окремими особами і групами людей при всій їх різноманітності» [3].

Розробка універсальної системи захисту прав людини не була б успішною, якби вона не ґрунтувалася на принципах взаємозв'язку, взаємозалежності і взаємодоповнюваності всіх категорій прав і свобод людини, теза якого постійно підкреслюється в розроблених міжнародних документах даної області. У цьому сенсі незаперечно першорядну роль відіграє Загальна декларація прав людини 1948 р., що проголосила загальні стандарти захисту прав і свобод людини і представляє собою фактично перший Міжнародний акт, в якому підкреслюються етнічна і правова цінність економічних, соціальних і культурних прав людини і їх рівних статус і взаємопов'язаний характер з громадянськими і політичними правами. Так, Загальна декларація прав людини першою проголосила культурні права людей як невід'ємну частину прав людини і поряд з економічними і соціальними правами дала перший перелік культурних прав (статті 22–27). А надалі культурні права були розвинені Міжнародним пактом про економічні, соціальних і культурних права 1966 р., де зазначається що «ідеал вільної людської особистості, вільної від страху і потреби, може бути здійснений тільки, якщо будуть створені такі умови,

при яких кожен може користуватися своїми економічними, соціальними і культурними правами, так само як і своїми громадянськими і політичними правами» [4].

Традиційно культурні права разом із соціальними та економічними правами входили в друге покоління прав людини, відмінність яких від першого покоління, що включає політичні і громадянські права, позначалося особливо. Це підкреслюють також виникли ідеологічні протиріччя при прийнятті Міжнародних пактів 1966 р. Одним з припущень в контексті культурного розмаїття і прав для заснування такого розрізнення є визнання солідарності значущою для держав і захищається ними цінності – культури.

Щоб підкреслити відмінність, в теоретичній площині розуміння є пропозиція визначати політичні та громадянські права саме як права, а соціоекономічні та культурні – як вимоги. Іншими словами, права-свободи визначаються як «право діяти», а соціальні – як «право отримувати». Цей принцип можна сформулювати і по-іншому: політичні та громадянські права визначити як право діяти проти держави, всі інші – як право вимагати щось від держави. Або (ще один варіант визначення) політичні та громадянські права – це права, що реалізуються негайно, а всі інші – права, що реалізуються поступово. Але на наш погляд, така точка зору не врівноважена. Тобто, і політичні, і громадянські, і соціоекономічні, соціокультурні, соціопсихологічні права-свободи потрібно трактувати і як «право діяти» і як «право отримувати» одночасно. Саме це зробить свободу в сучасному демократичному суспільстві максимально допустимою, а геноцидальні прояви будуть «вбиті в зародку».

На наш погляд, це можливо, коли в основу класифікації геноциду буде покладена спрямованість вчинених дій. Тоді до першої групи слід віднести такі ознаки об'єктивної сторони як вбивство і створення життєвих умов, розрахованих на фізичне знищення членів групи. Ці дії спрямовані на заподіяння смерті членам людських груп і в результаті фізичне знищення самих спільнот людей. До другої групи належать дії, спрямовані на фактичне припинення існування групи, без фізичного знищення її членів. Десоціалізація членів групи в разі заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю, перешкоджання відтворенню групи у випадку з примусовою передачею дітей і перешкоджання дітонародженню виступають факторами, здатними привести до зникнення групи, не заподіявши жодної смерті її членам. Тоді культурний, соціальний, соціокультурний геноциди будуть відноситись до другої групи, але це й те ж буде геноцидом за який обов'язково буде покарання. Тому викрадення дітей з України – це те ж ознака геноциду, що й визнав суд у Гаазі, видавши ордер на арешт Володимира Путіна як людини, що підозрюється у злочині проти людяності.

Складніша справа з **культурно-цивілізаційним геноцидом**. На наш погляд, це – свідомо умисне масово знищення груп населення або населення певної країни, держави чи території за допомогою нищівних дій зацікавлених людей, соціальних груп, спільнот, соціумів, держав, зовнішніх або внутрішніх сил, за расовими, національними, етнічними, релігійними, політичними, культурними, цивілізаційними ознаками. При цьому широкому тлумаченні, скоріше за все, такий геноцид може віднести до першої групи. Але при судочинстві може бути з'ясовано, що такий тип геноциду відноситься до другої групи. Звісно, на покарання це не буде впливати.

Одним з найбільш обговорюваних напрямків вдосконалення норм про кримінальну відповідальність за геноцид є розширення кількості охоронюваних цими нормами груп. Знищення груп, не зазначених у диспозиції норми про геноцид, здійснювалося режимом «червоних кхмерів» в Камбоджі в 1975–1979 рр. В рамках боротьби з пережитками минулого винищенню піддавалися не тільки національні меншини і релігійні громади, а й представники інтелігенції, торговців, чиновників, колишніх чиновників, офіцерів і прихильників колишнього уряду. Як видно, що підлягають знищенню особи вибиралися не тільки за національною і релігійною ознаками, а й за ознаками соціального стану, політичних та ідеологічних поглядів. І хоча національність жертв в переважній більшості випадків не мала визначального значення, дане діяння було кваліфіковано як геноцид.

Трибунал порахував, що дії вчинені «червоними кхмерами» були набагато більш тяжким, що не мають за цим критерієм аналогів у світовій історії і тому розширив перелік груп в нормі про геноцид, в порівнянні з нормою в Конвенції 1948 року [5].

Таким чином, можемо позначити стійку, наявну в національному праві зарубіжних країн, тенденцію спрямованості сучасного демократичного суспільства на розширення кола груп, що охороняються нормами про геноцид. Тобто, стала все виразніше виділятися моральна складова юридичних, політичних та інших тлумачень щодо норм, що є і що не є геноцидом. Однак дана трансформація в різних країнах відрізняється, і вводяться в норму про геноцид групи в різних державах часто не збігаються. Введення в норми про геноцид політичних груп, а також груп з певним світоглядом, очевидно, засноване на численних історико-цивілізаційних прикладах знищення таких груп. Деякі такі приклади вже були наведені. Але оскільки історія рясніє подіями винищення груп, що виділяються і за іншими ознаками, можна говорити про виправданість введення в перелік груп, стосовно яких вчиняється геноцид та будь-яких інших соціальних спільнот.

Стало зрозуміло, що основним завданням сучасного суспільства є стримування інстинктів завдяки моралі як категоричному імперативу. «Людина є істота моральна лише тому, що вона живе в суспільстві» (Е. Дюркгейм). Таким чином, соціальне регулювання являє собою «накладення моральних обмежень на нестримний егоїзм і тваринну сутність людини» [6]. А, отже, геноцид – не що інше, як важка помилка людства, а не обов'язковий, хоч і негативний, факт.

Єдине повне визначення «геноциду», наведене в Міжнародній конвенції «Про попередження злочину геноциду та покарання за нього» – недосконало. Це пов'язано з обмеженістю виділених груп – жертв злочинів, і дій, спрямованих проти них. Також, поняття не відображає дійсності, так як в сучасному світі можна спостерігати інші «непрямі» маніпуляції, які варто кваліфікувати, як геноцид, або які можуть до нього привести.

На наш погляд, під **геноцидом** необхідно розуміти дії, що здійснюються з наміром знищити повністю або частково, будь-яку групу, об'єднану певним фактором: соціальним, культурним, етнічним, політичним, цивілізаційним або біологічним: вбивство членів такої групи; заподіяння серйозних тілесних ушкоджень або розумового розладу; навмисне створення для будь-якої групи таких життєвих умов, які розраховані на повне або часткове фізичне, культурно-цивілізаційне знищення її; заходи, розраховані на запобігання дітонародження в середовищі такої групи; насильницьку передачу дітей з однієї людської групи в іншу, а також інші свідомі дії, спрямовані на знищення або підірив основ існування спільноти людей, насильницьке навмисне втручання в різні сфери життя, що приводить до вимирання або деградації групи.

Саме, засновуючись на цьому висновку, необхідно визначити заходи, які допоможуть оказати культурно-цивілізаційний спротив геноциду.

Практичними заходами запобігання геноциду можуть бути: вироблення і прийняття єдиної стратегії поведінки для держав при здійсненні акту геноциду; удосконалення та уніфікація системи правосуддя в контексті реакції на прояви геноциду; зміцнення соціоекономічної ситуації, що має на увазі зменшення відмінностей в умовах життя і рівні доходу між тими чи іншими групами; створення і розвиток державних і громадських інститутів по врегулюванню конфліктів; організація заходів, спрямованих на вирішення проблем, пов'язаних з дискримінацією; оскільки причини геноциду криються в природі людини, то починати профілактичну роботу потрібно з морального виховання окремого індивіда. Важливо не тільки донести до людини думку про негативність феномену геноциду, а й навчити його розпізнавати ознаки геноциду, прищепити прагнення сприяти виявленню випадків порушення прав людей. Створити методи заохочення за таку діяльність.

Висновки. Викладене в роботі показує, що геноцид є складовою частиною геноцидальної політики. У сучасному світі положення Конвенції про геноцид повністю не охоплюють існуючих і, в деяких випадках, нетрадиційних аспектів злочину геноциду, тому в справі його попередження і покарання у формі вдосконалення конвенційних приписів про геноцид виступають рішення міжнародних трибуналів і Міжнародного кримінального суду.

Оскільки геноцид за своєю суттю та масштабами відрізняється від порушень індивідуальних та колективних культурних прав, які, у свою чергу, регулюються відповідними сферами прав людини, корінних народів та національних меншин, то розгляд екзистенціальних характеристик певної людської групи як об'єкта злочину геноциду вважаємо повністю доречним

і в плані ефективного попередження одного з найбільш жорстоких злочинів і, навіть, необхідним. З цього випливає, що, перш за все, міжнародній спільноті пора повернутися до питання про створення конкретних документів, спрямованих на запобігання умисного знищення культурно-цивілізаційної спадщини певної людської групи, заснованих на категоричному імперативі моралі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Public petitions: We Commemorate the Armenian Genocide of 1915 and Condemn the Turkish Government's Denial of this Crime Against Humanity. URL: <http://www.genocide-museum.am/eng/150.php> (date of request: 24.12.2024).
2. Raphael Lemkin's. Axis Rule in Occupied Europe: Analysis, Proposals for Redress. Washington, D.C.: Carnegie Endowment for International Peace, 1944. Pp. 79–95.
3. Basic texts of the 2005 Convention on the Protection and the Promotion of the Diversity of Cultural Expressions, 2011 edition. 115 p. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000214824> (date of request: 24.12.2024).
4. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights. Adopted by the General Assembly of the United Nations on 16 December 1966. URL: <https://www.ohchr.org> › int. (date of request: 25.12.2024).
5. Howard J. De Nike, John Quigley, Kenneth J. Robinson, Helen Jarvis, Nereida Cross. Genocide in Cambodia: Documents from the Trial of Pol Pot and Ieng Sary. USA: University of Pennsylvania Press, 2000. 584 p.
6. Zygmunt Bauman. Modernity and the Holocaust. England: CORNELL UNIV PR, 2002. 254 p.

REFERENCES

1. Public petitions: We Commemorate the Armenian Genocide of 1915 and Condemn the Turkish Governments Denial of this Crime Against Humanity. URL: <http://www.genocide-museum.am/eng/150.php> (date of request: 24.12.2024). [In English].
2. Raphael Lemkins. (1944). Axis Rule in Occupied Europe: Analysis, Proposals for Redress. Washington, D.C.: Carnegie Endowment for International Peace. Pp. 79–95. [In English].
3. Basic texts of the 2005 Convention on the Protection and the Promotion of the Diversity of Cultural Expressions, 2011 edition. 115 p. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000214824> (date of request: 24.12.2024). [In English].
4. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights. Adopted by the General Assembly of the United Nations on 16 December 1966. URL: <https://www.ohchr.org> › int. (date of request: 25.12.2024). [In English].
5. Howard J. De Nike, John Quigley, Kenneth J. Robinson, Helen Jarvis, Nereida Cross. (2000). Genocide in Cambodia: Documents from the Trial of Pol Pot and Ieng Sary. USA: University of Pennsylvania Press. 584 p. [In English].
6. Zygmunt Bauman. (2002). Modernity and the Holocaust. England: CORNELL UNIV PR. 254 p. [In English].

Kozlenko Pavlo Yukhimovych

Candidate of Philosophical Sciences,

Chairman of the Board

Public organization “Odessa holocaust Research Center”

10, Sadova str., Odesa, Ukraine

orcid.org/0009-0000-4660-852X

CULTURAL AND CIVILIZATIONAL RESISTANCE TO GENOCIDE: MODERN SOCIETY IN THE PLANE OF THE CATEGORICAL IMPERATIVE OF MORALITY

Relevance of the study. Genocide is the most serious crime known to modern mankind. Its condemnation is the duty of every civilized people, recognition is the duty of every Democratic state, and Prevention is the priority of the international community.

Any attempt, essentially aimed at preventing the crime of genocide, whether it is made at the international level, or organized at the local level in order to familiarize the masses with the consequences that a genocidal policy can have both for the victim group and for the organizers of the crime in question, or framed in the form of a separate scientific study, is of great importance and carries the potential necessary to realize the value of each individual culture, civilization, social group, Society for the global heritage, as well as the values of each individual person for universal development.

The most effective prevention of the crime of genocide is possible through socialization, which will focus on the categorical imperative of morality as the main existential value of modern society.

***The aim of the work is to study** the cultural and civilizational aspects of resistance and Prevention of genocides in modern society. **The object of research** is modern society and its cultural and civilizational components. **The subject of the research** is the conceptual aspects of the concept of “cultural and civilizational genocide”, the issue of violating the moral foundations of the existence of modern society.*

***The theoretical and methodological foundations of the research** include the laws and categories of dialectics; systemic and historical approaches as the basis for the study of this problem; methods of analysis, synthesis, induction, deduction, ascent from the abstract to the concrete.*

***Research results.** Genocide is a complex phenomenon that historically changes and accompanies humanity throughout its history, manifests itself in various forms that have a wide variety of spatial and temporal characteristics and have recently been fixed as an independent crime. By encroaching on the security of various national, ethnic, racial, religious, social, cultural, civilizational groups and thus on the security of all mankind, genocide is perhaps the greatest public danger among all acts prohibited by criminal law. In this regard, the problem of studying and improving the norm on any, including criminal liability for genocide is a particularly important task, the solution of which is an important prerequisite for the safe existence of both individual groups and the whole of humanity.*

At the same time, cultural and civilizational resistance to genocide and Prevention of genocidal practices based on the categorical imperative of morality are particularly significant.

***Key words:** genocide, culture, civilization, cultural and civilizational resistance, cultural and civilizational genocide, morality, society, socialization, values, responsibility.*